

Varför spränger snälla flickor bomber?

En bestseller som ältar den amerikanska mardrömmen, det omotiverade plötsliga våldet. Isobel Hadley Kamptz anmäler.

Idagens USA frodas den amerikanska drömmen. Sällan, om någonsin, förtur har så många människor haft möjligheten att så snabbt få det så mycket bättre. När min morfarsfars bröder emigrerade i början av detta sekel tog det dem ett par decenniers hårt arbete att uppnå medelamerikanens standard. Idag kan nya invandrare göra det på hälften så lång tid.

Roman

Philip Roth
American Pastoral
Random House, 1997

Kanske är det paradoxalt nog just därför som så mycket amerikansk litteratur idag handlar om denna dröms bakside. Eller i alla fall varför den typen av litteratur väcker så stor uppmärksamhet. Ett exempel är Philip Roths *American Pastoral*, som fått ett antal välförtjänta utmärkelser, däribland Pulitzer-priset. Den handlar om en man, Swede Levov, som lever mitt i den amerikanska drömmen, men får se den förvandlas i sin motsats under fasanfulla former.

Han är som ung skolans stjärnatlet och får för sin imponerande längd och sina blonda lockar smeknamnet *the Swede*. Såväl hans utseende som hans fysiska styrka är ovanliga i den judiska omgivningen och ger honom en särställning som allas favorit. Efter ett giftermål med en före detta Miss New Jersey tar han över sin fars handskfabrik, köper sitt drömhuis i ett fashionabelt område och slår sig ned för att njuta resten av sitt liv där.

Turen vänder

Swedes tur vänder emellertid med besked en dag när hans dotter är 16 år. För att protestera mot Vietnamkriget och mot USA:s allmänna omoral spränger hon det lokala postkontoret och med det en oskyldig man på väg till arbetet.

"Vad skulle du göra om din älskade dotter blev terrorist" är frågan Roth ställer. Skulle du fortsätta älska henne, försöka förtränga det som hänt, försöka tillåta henne eller vad? Swede fortsätter att älska och frågar sig vad han har gjort som fått henne att göra något så fruktansvärt. Man minns en gång han kyssat sin då 12-åriga dotter på ett möjligtvis otillbörligt vis, han fun-

Amerikansk pastoral. Alfred P Murrah-byggnaden i Oklahoma City rivs med spränggladdningar en månad efter Timothy McVeighs bombattentat i april 1995.

Foto: REUTERS/PRESSENS BILD

derar över hennes vänner, över var hon kunnat träffa någon som inoktrinerat henne så grundligt, över vad i deras genomtrygga medelklassstillvaro som skapat ett monster. Hon var ett snällt och intelligent barn, har visserligen haft en besvärlig tonårsperiod, men har inte nästan alla det?

Hon har kunnat göra allt hon någonsin velat utom att beställa en hamburgare utan att bli skrattad åt.

Det kunde ha hänt var som helst annars snarare än här, konstaterar han. Kan ett barn växa upp på ett bättre sätt, med föräldrar som älskat henne, med snälla grannar, många vänner? Det enda han kan komma på som kunde ha varit bättre är språket. Flickan har nämligen alltid lidit av svår stamning. Hon har gått till alla upptänkliga psykologer, taltränare, musikpedagoger, men ingenting har hjälpt. Men kan kunnat göra allt hon någonsin velat utom att beställa en hamburgare utan att bli skrattad åt. Men, frågar han sig, kan stamning verkligen vara en grgrund för terrorism?

Barn som dödar

Ja, vad får barn att göra sådana saker? I mellanöstern finns barn som är beredda att dö och döda. Men det är aningen lättare att förstå hos ett arabiskt barn som växer upp i Gaza, där inga framtidsutsikter finns och många vuxna

omfattar fanatiska idéer. Men hos en flicka från New Jersey, med sympatiska föräldrar, som hela sitt liv varit omgiven av kärlek? Jag förstår inte, och det gör varken fadern i boken eller Roth själv heller. Det finns vissa saker i livet som är oförklarliga, men det gör dem inte mindre intressanta eller skrämmande, snarare tvärtom.

Förutom den personliga tragedin tecknar boken också en skarp bild av ett Amerika i kris. Man får insyn i 70-talets moraldebatt, både vad gäller kriget och den ökande fattigdomen. Den amerikanska allmänheten tycks kliven mellan ytterligheter. Vissa stöder helhjärtat Vietnamkriget som en del av kampen mot kommunismen, andra hatar det. Vissa skyr allt vad välfärdspolitik heter, andra menar att kapitalismen spelat ut sin roll. Aldrig, varken tidigare eller senare, har USA varit så splittrat som då.

Kärleken till politikerna

I den mån boken alls är politisk präglas den av amerikansk liberalism, men det är egentligen oväsentligt. Istället gör Roth en klar-synt analys av enskilda människors förhållande till vissa politiker, förhållanden som ofta påminner om passionerade kärleksrelationer. Vi binder nämligen gärna alla våra förhoppningar till en viss politiker och vår kärlek kan, om han sviker oss, lätt övergå i gränslös hat. På motsatt sätt kan en politiker bli förtur för allt det vi avskyr och vi får ut alla våra aggressioner i denna person, oavsett vad han egentligen gjort fel.

Roth pekar också på att det finns ett rum dit varken politik eller logik når. Just att amerikanska tonårsflickor med alla förutsättningar för ett lyckligt liv spränger sönder sina grannar bevisar det. Kanske vill han säga att vi kan vilja hur väl som helst, vi kan ändå inte undvika det ohyggliga. Kanske sprängde hon den där bomben just för att hon haft det så bra, vi vet inte och vi kan helt enkelt inte begripa.

ISOBEL HADLEY-KAMPTZ

Pressens opinionsnämnd fäller Finanstidningen

Finanstidningen publicerade den 30 januari och den 4 februari 1998 på kultursidan två större artiklar av Åke Sundström om Estonia-katastrofen. Artiklarna var försedda med vinjetten Estonia-rapporten och rubriken för den första artikeln lød "Estoniarapporten: En skymf mot döda och efterlevande".

Ingressen hade följande lydelse: "Det var Sjöfartsverket och generaldirektör Kaj Janérus som sände Estonias passagerare i döden, skriver Åke Sundström i en kommentar till rapporten". Budskapet var att fartyget Estonia hade allvarliga brister och att Sjöfartsverket och dess chef Kaj Janérus hade misskött sin uppgift och tvingades axla huvudansvaret för att katastrofen inträffat. Janérus borde ha avsatt redan efter Tsesis-skandalen. Vid katastrofidpunkten befann sig Estonia i en position där Sjöfartsverket inte hade rätt att låta henne finnas. Sjöfartsverket hade brutit mot sina instruktioner på flera punkter. Haveriet berodde på grova försummelser från tillsynsmyndighetens och rederiets sida. Vid en rättslig prövning skulle rimligen Kaj Janérus och rederiets styrelseordförande komma att dömas för grovt vållande till annans död i 852 fall.

Sjöfartsverket och dåvarande generaldirektören Kaj Janérus hävdade i en anmälan till Allmänhetens Pressombudsman (PO) att de grova anklagelserna i artiklarna var felaktiga. Huvudpunkterna i publiceringen bemöttes punkt för punkt i en bilaga till anmälan. Det framhölls att verket inte hade ansvar för klassningssällskapet, att Estonia var ett utländskt fartyg och att verket inte hade till uppgift att ge dispens i fråga om konstruktionskrav och att verket inte hade mandat att förbjuda fartyget att trafikera internationellt vatten då hon lämnat flaggstatsens hamn. Vidare noterades att Janérus inte var chef för verket då Tsesis-affären inträffade 1977; han tillträdde 1981. Även om skribentens kritik mot sjöfartsinspektionen varit korrekt hade det ändå varit fel att hävda att generaldirektör Janérus skulle vara personligen ansvarig eftersom chefen för sjöfartsinspektionen – sjösäkerhetsdirektören – är ansvarig för verksamheten och fattar beslut i dessa frågor. Anmälna hävdade att publiceringen innehöll grova sakfel och synnerligen kränkande påståenden.

Finanstidningen förklarade att de två kulturartiklarna ytterst handlade om vem eller vilka som bar det moraliska ansvaret för förlisningen.

Artiklarna innehöll kritik av haverikommissionens rapport. En huvudtanke var att bland andra Kaj Janérus kunde ha förhindrat olyckan. Det var inte privatpersonen Janérus utan generaldirektören som kritiserades. Tidningen vidgick en del felaktiga sakuppgifter såsom att klassningssällskapet inte sorterade under verket. Formuleringen om att Janérus varit grovt vållande till 852 personers död skulle tolkas så att skribenten fann det moraliskt rimligt att den dåvarande generaldirektören fälldes i domstol på denna grund och att skribenten måste få hysa denna åsikt. Det var "formellt korrekt" att Janérus inte var chef för verket under Tsesis-affären, men tjänstemannen som då drabbades hade inte återupprättats av Janérus. Finanstidningen hävdade sammanfattningsvis att Kaj Janérus är en offentlig person som kritiserats för sin ämbetsutövning. Det måste vara möjligt att på äsiktsplats diskutera det moraliska ansvaret för katastrofen. Sakfelen hade kunnat tillrättläggas genom ett genmäle, men ingen begäran om genmäle hade

framförts till redaktionen. Det fanns inte tillräckliga skäl för presstetiskt klander.

PO har den 7 maj 1998 hänskjutit ärendet till Pressens Opinionsnämnd. Enligt PO har Finanstidningen brutit mot god publicistisk sed genom påståendet att Kaj Janérus vid en domstolsprövning skulle komma att fällas till ansvar för grovt vållande till annans död.

Pressens Opinionsnämnd gör följande bedömning:

Anmälningar från en juridisk person såsom Sjöfartsverket skall främst prövas med avseende på genmäle eller rättelse. Verket har uppenbarligen inte tillställt tidningen ett genmäle och tidningen har varit villig att publicera ett sådant. Tidningen har vidgått att publiceringen innehöll flera sakfel och man kan ställa sig frågan om den inte borde ha publicerat en redaktionell rättelse. Eftersom det rör sig om äsiktsmaterial på en kultursida och då anmälnaren är väl skickad att utforma ett genmäle var tidningen inte skyldig att införa en egen rättelse. Mot denna bakgrund finner Pressens Opinionsnämnd inte tillräcklig anledning till klander beträffande verkets anmälan.

När det gäller Kaj Janérus anmälan finner Pressens Opinionsnämnd att det är anmärkningsvärt att tidningen på flera punkter publicerat felaktiga uppgifter, till exempel uppgifterna att Kaj Janérus borde ha avsatt från sin post tre år innan han tillträdde den och utgifterna rörande ansvarsförhållandena inom verket. Sakuppgifterna hade emellertid kunnat korrigeras genom ett genmäle från anmälnaren och felaktigheterna utgör i sig inte tillräcklig anledning till klander.

Finanstidningen hävdar att påståendet om att en domstol skulle komma att fälla Kaj Janérus till ansvar för grovt vållande till annans död skall tolkas som en äsiktsyttring om den moraliska skuldberdan. Formuleringen är emellertid ett precist påstående i juridiska termer om att en utpekad person i lagens mening är skyldig till ett allvarligt brott. I ingressen görs det allmänna påståendet att Kaj Janérus sänt Estonias passagerare i döden, inte i texten klargörs vilket brott det rör sig om och hur en domstol skulle döma i saken. Det är i sammanhanget av underordnad betydelse om skribentens syfte varit att endast debattera frågan i moraliska och allmänna termer.

Pressens Opinionsnämnd finner därför i likhet med PO att Finanstidningen genom sitt antagande att Kaj Janérus vid en domstolsprövning skulle komma att dömas för grovt vållande till annans död har brutit mot god publicistisk sed.

PRESSENS OPINIONSNÄMND

Finanstidningen beklagar de av Pressens opinionsnämnd påtalade formuleringarna och vill ta tillfället i akt att be Ronald Bergman om ursäkt, som likaledes utpekades som ansvarig för förlisningen. Han var vid tillfället styrelseordförande i Nordström & Thulin, minoritetsägare i Estonia Shipping Company, och inte personligen inblandad i driften på svensk sida. Denna skötes av dotterbolaget Estline.

JON ÅSBERG
Chefredaktör,
ansvarig utgivare

Citatet

Propagandans uppgift består icke i en vetenskaplig utbildning av den enskilde, utan i att fästa massans uppmärksamhet på bestämda fakta, händelser, nödvändigheter.

— Adolf Hitler
i Mein Kampf